

МЕТАФІЗИКА – “ФЕНІКС” СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Автор звертає увагу на необхідність осмислити причини відродження метафізичної проблематики в сучасній філософії і одночасно невизначений статус метафізики в структурі філософування. Причиною такого парадоксу автор вбачає в зіткненні неефективних класичних і неструктурованих некласичних парадигмах філософування.

Ключові слова: *метафізика, класична метафізика, некласична метафізика, онтологія, епістемологія.*

Після тривалого і свідомого знищення метафізики як об'єкту філософування як з боку класичного марксизму, так і з боку некласичного постмодернізму сьогодні спостерігається своєрідний ренесанс на метафізичну проблематику. В збірнику “Перспектива метафізики. Класична і некласична метафізика на межі століть” А. Андріяускас зазначив: “Після розквіту різних позитивістських і сцієнтистських напрямів, що категорично заперечували можливість існування метафізики, в останні десятиліття в умовах поглиблення кризи класичних принципів західного мислення все виразніше вимальовується поворот до пошуків нової “некласичної метафізики” [2, 5].

Мета статті є філософське осмислення причин повороту, який має як зовнішні, що пов'язані з процесами глобалізації, так і внутрішньо філософські, фундаментальні чинники, які формують теоретичні перспективи метафізики.

Проблема починається вже з самого “порогу” дослідження, який можна назвати своєрідним філософським парадоксом. Напевне немає такого найпоширенішого поняття і такої теми в історії філософії, яка б тим чи іншим чином не торкалася проблеми метафізики. Але, з іншого боку, не має такого поняття в філософії, яке б мало таке розмите, багатозначне і суперечне визначення як “метафізика”.

Термін “метафізика” використовується то як синонім філософії як такої, то як гносеологічне ядро, основа філософії, то ототожнюється з онтологією. Починаючи з Гегеля і Маркса вводиться тлумачення метафізики в якості хибного та догматичного методу пізнання. Досить розпливчате тлумачення поняття “метафізика” з категорії все частіше перетворює її на художньо-філософську метафору.

Метафізика як головний об'єкт філософії бере свій початок в давньогрецькій філософії. В період натурфілософії ставилось питання про основу, про першопочаток світу. Цей пошук було завершено Парменідовим визначенням “єдиного” терміном “буття”, що визначало місце буттєвості поза видимим світом природи, в світі невидимому – мисленні.

Саме це і зумовило класичну традицію або класичну парадигму філософування, яку теоретично обґрунтував Платон. Лише мислення здатне досягти світу божественного, світу “ейдосів”. Але тим не менше поняття метафізики ототожнюють з працями Аристотеля, які були зібрані Андроніком з Родосу під назвою “meta ta physika” – те, що “після фізики”. Тобто під метафізикою розумілось знання, яке перевершує знання про природу, натурфілософію. Правда сам Аристотель цю науку називав за традицією Піфагора мудрістю (sophia), або першою філософією (proto philosophia), або вченням про Бога (theologike).

В свою чергу платонівський підхід започаткував те, що в класичній парадигмі вже пізніше отримало назву логіцизму, який протиставив чуттєве і надчуттєве пізнання. Ототожнивши психофізичні якості чуття і почуття, Платон послідовно продовжував пошуки раціональних сутностей (понять) свого вчителя Сократа, вибудовуючи онтологічну систему логоцентризму класичної метафізики. Тому почуття на кілька довгих століть були відкинуті на периферію філософування.

Правда, вже Аристотель відчув, що процес пізнання повинен враховувати почуття, які, правда, пов'язані лише з предметним, видимим світом. Тому переосмисливши

концепцію Платона, Аристотель закладає ще один фундамент класичної метафізики як науки про суще як суще, яке покликане поєднувати суще і Божественне буття. В новітній час Гайдеггер дав характеристику класичної метафізики як “онто-тео-логічної конституції”. І хоча слово “онто-теологія” належить Канту, але, якщо розуміти метафізику саме в класичній традиції, то інакше її розуміти і неможливо.

Аристотель продовжив і закріпив платонівську традицію мислення, визначивши метафізику як науку про надчуттєве. Філософський авторитет Аристотеля створив те, що сьогодні можна назвати європейською класичною парадигмою філософування, яка визначала розвиток європейської філософії від її зародження в Давній Греції до середини XIX ст.

Хоча фактично європейською традицією вона стала в епоху пізнього християнства через вплив Ф. Аквінського. Останній, продовжуючи аристотелівські ідеї, розрізняє три аспекти метафізики. Перший – в значенні теології, філософії релігії. Другий – в значенні пізнання сущого (гносеологія). По-третє – перша філософія, яка пізнає причини всіх речей. Саме це і визначило схоластичну філософію, яка безпосередньо і формувала філософську проблематику Середньовіччя.

Ця традиція привела до самознищення метафізики як головного об’єкта філософії. В епоху Нового часу Р. Декарт намагався врятувати метафізику на основі онтологізації свідомості. Але його проект не вирішив проблеми. Сцієнтистський світогляд першої наукової революції Нового часу заклав всі раціональні основи для майбутнього позитивізму, який відкрито замінював філософію науками. Тому Кант зробив відчайдушний крок по збереженню метафізики, обмеживши можливості мислення.

Наукові успіхи Нового часу сформували моду на таке зневажливе ставлення до метафізичної проблематики. Тому, читаючи Канта, створюється враження, що його критичні зауваження стосуються сучасних постмодерних настроїв академічної філософії: “Тепер, коли (як дехто себе переконув) безуспішно випробувано всі шляхи, у науках панує бродіння й цілковитий **індиферентизм** [до метафізики. – В.І.], джерело хаосу і ночі, проте водночас [з’явився] початок чи принаймні пролог близького перетворення та прояснення наук, після того, як вони через хибно докладені зусилля зробилися темними, заплутаними і непридатними до вжитку. ...І ті вдавані **індиферентисти** хоча й сподіваються зробити себе невідомими шляхом зміни вченої мови на популярний лад, та досить їм що-небудь подумати, як вони неминуче знову збиваються на метафізичні твердження, до яких демонстрували стільки зневаги” [4, 16].

Вивівши сутнісну, моральнісну основу людини в трансцендентальний світ, засновник німецької класичної філософії отримав некласичний результат. Намагаючись окреслити наукові умови для побудови метафізики, в процесі аргументації Кант підійшов до “межі” людської свідомості. Відбулось своєрідне “заломлення” свідомості, а разом з нею і всієї “об’єктивістськи” налаштованої класичної філософської традиції.

Але, тим не менше, напевне сьогодні з позицій початку XXI століття можна вже окреслити історико-філософську межу розвитку класичного філософування, що пов’язана з філософією Гегеля. З одного боку Гегелю, який, продовжуючи традиційне тлумачення метафізики як “цариці наук”, вдалося сформувати систему “істинної метафізики”, а, по суті, системи класичної метафізики. З іншого боку, саме Гегель сформував негативне ставлення до метафізики як такої, витлумачивши її як догматичний метод пізнання. А в результаті, своєю універсалістською панлогічною метафізикою він викликав таку потужну антиметафізичну реакцію європейської філософії, що навіть сам термін “метафізика” став філософськи непристойним.

Та цей антиметафізичний процес став причиною формування елементів некласичної метафізики: ірраціональність (А. Шопенгауер), енергійність (“філософія життя” Ф. Ніцше), екзистенціальність (С. К’єркегор), інтуїтивізм (А. Бергсон), онтологізація (М. Гайдеггер).

Але якщо у А. Шопенгауера і Ф. Ніцше некласичні елементи формувалися в результаті тотальної критики основних принципів класичної метафізики, то вже

С. К'єркегору вдалося по-іншому, "зсередини" сформулювати фундаментальні завдання неklasичної філософії.

Здивування, як першопочаток доволі оптимістичної класичної парадигми філософування, на думку С. К'єркегора, не дозволяє почати глибинні процеси осмислення. К'єркегор робить відкриття, яке повертає нас до метафізики раннього християнства. Відчай, розчарування – це початок внутрішнього самопізнання. Саме з цього починається зміна розуму. Так, слово "покаяння" з грецької означає "якісна зміна розуму". І хоча К'єркегор не робить таких висновків, але йому вдається подолати гносеологічний редукціонізм, який був ядром класичної парадигми і свідомо введений в основу філософування Декартом як *cogito ergo sum*.

В результаті екзистенційного впливу головним елементом неklasичної парадигми стає не категорія "мислення", а поняття "існування": "я тут і тому розмірковую, бо існую саме тут". Такий екзистенціальний поворот почав процес онтологізації особистості. Саме з цього моменту конкретна людина, яка була абстрактним модусом в класичній післясократівській західноєвропейській метафізиці, стає центром неklasичної метафізики.

Це дозволило подолати субстанційність класичної онтології і почало формування суб'єктивізації онтології, що стало евристичним для філософської творчості, бо призвело до можливості вийти за межі академічної філософії через мистецтво, релігію до реального життя конкретного індивіда. Не пізнання об'єктивного світу, яке відкриває його епістемологічну структуру, а самозаглиблення і реалізація сенсу індивідуального буття відкрило горизонти неklasичної онтологічно структурованої метафізики.

Такий підхід, з одного боку, заклав основи майбутніх неklasичних пошуків метафізики, але, з іншого – розпочав епоху фундаментального осмислення кризи європейської метафізики як такої. Так, якщо К'єркегор і Ніцше скоріше інтуїтивно почали процес руйнування класичної метафізики, то у М. Гайдеггера критика "кінця" класичного західного способу філософування стає основним предметом його творчості.

Хоча, починаючи з А. Шопенгауера, формуються такі підходи, які свідомо і принципово відмовляються від створення будь-якої метафізики, будь-якої системності, проголошуючи філософію як відкритий процес індивідуального пошуку істини. Таким чином філософія повністю ототожнювалась з процесом життя, в результаті чого відбувалась тотальна асиміляція, знищення предмету філософії.

Але, при всій багатозначності тлумачення терміну "метафізика", саме М. Гайдеггеру вдається повернути на "сцену" філософської історії увагу фундаментальної науки до цього поняття. Саме М. Гайдеггеру вдалось популяризувати цей термін в філософській культурі. Наслідуючи Г. Гегеля, він використовує це поняття, скоріше, в методологічному та епістемологічному сенсі. Це такий тип світосприйняття, який втратив зв'язок з буттям. Саме з питанням про сенс буття пов'язана критика, спрямована на подолання метафізичного способу мислення. Як стверджує А. Андріяускас, саме як введення в осягнення сутності буття необхідно сприймати фундаментальний твір М. Гайдеггера "Буття і час". Одним із головних завдань, яке тут вирішується, є побудова нової метафізики, для якої основним питанням стає не "що є буття?", а "в чому *сене* буття?"

В результаті, як слушно зауважив А. Бадью, "можна сказати, що в філософії наш час було відзначено, було ознаменовано поверненням питання про Буття. Тому в ньому панує Гайдеггер. Він поставив діагноз, він з усією визначеністю втілює те, що слідом за сторіччям Критики, слідом за феноменологічною інтерлюдією знову підпорядковувало думку її споконвічному питанню: чим є Буття сутностей? У підсумку, сторіччя було онтологічним" [3, 30].

Діагностуючи особливості сучасної, перш за все, західноєвропейської філософії необхідно відмітити стан зіткнення класичної епістемологічної та неklasичної онтологічної парадигми, головним предметом якого є метафізична проблематика. Для цього предмету характерне історико-філософське зіткнення класичної епістемологічної парадигми, з якою пов'язані логічний позитивізм, прагматизм, аналітична філософія, як

наслідок панлогізму, і неklasичної онтологічної парадигми, з якою пов'язані екзистенціалізм, феноменологія, герменевтика, персоналізм.

Саме парадигмальний конфлікт в тлумаченні метафізичної проблематики **обумовлює невизначеність статусу** метафізики в сучасній філософській структурі.

Але невизначеність статусу метафізики посилюється не тільки по причині потужної критики класичної метафізики, але і, як зазначає Ф. Ажимов, фрагментарністю досліджень сучасної метафізики з боку неklasичних методологій, відсутністю систематичності формування концепцій неklasичної метафізики. Хоча у цьому зв'язку треба відмітити концептуальний підхід Д. Бурлаки в роботі “Мислення і Одкровення. Систематичний вступ до християнської метафізики”, який не намагається редукувати метафізику до онтології, чи до гносеології, чи аксіології. Він говорить про складну структуру метафізики, де онтологія, гносеологія і аксіологія взаємодоповнюють одна одну, є діалектично взаємопов'язані між собою.

Тим не менше існують два основних підходи, які і обумовлюють парадигмальний конфлікт класичних і неklasичних метафізичних концепцій. Засновки класичної метафізики була закладені Платоном і Аристотелем як межове підґрунтя речей. Тому сутність розглядається як питання “Що?”. Щойність сутності формується на основі Погляду. Саме звідси народжується платонівська концепція “ейдосу”, що означало “те, що видно”, або “видиме”. І хоча це своєрідне інтелектуальне бачення, але тим не менше, як зазначив Д. Міхель: “Платонівсько-аристотелівська метафізика демонструє себе як економічна оптична машина, зайнята виробництвом Бачення і така, що підтримується діяльністю одного лише правильного Погляду” [6, 14].

Оформлення класичної абстрактної метафізики в епоху Античності вперше в історії європейської філософії було піддано нищівній критиці в епоху раннього християнства, яка формувалась як опозиція абстрактному буттю і, за своєю суттю, започаткувала неklasичну, стосовно античної, традицію.

Візантійська філософія формувалась як свідомо опозиція античній класичній метафізиці. Так, саме в Візантійській філософії народжується ідея Логоса-Христа не як абстрактного буття – об'єкта, а як конкретного буття – Суб'єкта. Як стверджує В. Лур'є, “Юстин вперше в християнському богослов'ї починає розрізняти в Богові не просто “внутрішнє” і “зовнішнє” (тобто життя Бога “в Собі” і Його дії у відношенні до тварного світу), а й “суб'єктне” і безсуб'єктне” [5, 55]. Візантійське християнство формувало неklasичну метафізику філософування, необхідність в якій, на нашу думку, визріває тільки зараз. Але ця традиція продовжує залишатися поза шляхом розвитку історії західноєвропейської філософії і лише в період філософських криз проявляє свій творчий потенціал.

Філософська криза, яку чітко усвідомлював Гегель ще в ХІХ столітті, в ХХ підійшла до “філософської смерті”, в основі якої – класична метафізика. Тому “Кінець Філософії”, за своєю суттю, став кінцем класичної метафізики в її картезіанській версії. Замість питання “що є суще?”, яке ставила класична метафізика, неklasична ставить питання “хто говорить?”, “хто дивиться?”. Тобто питання “Що?” замінюється на питання “Хто?”

Стосовно цього В. Новік зазначає: “Ще св. Григорій Палама (ХІV ст.) звертав увагу на те, що Бог, коли говорив з Мойсеєм, не сказав: “Я є суть”, але “Я є Суций” (Вих. 3, 14), тобто указував на особову підставу Божества” [8, 1]. Саме тому, стверджує В. Новік, коли Достоевський постав перед дилемою “Христос чи істина”, то вибрав Христа.

Це дозволяє переформулювати основне питання класичної філософської парадигми, яке полягає не в статичній протилежності духу і матерії, а в динамічній сфері між свободою і детермінізмом, що стає можливим при використанні неklasичних методологій.

Холічність, цільність неklasичних методологій зумовила процес естетизації неklasичної метафізики. Протягом ХХ ст. формується філософська естетика, в якій онтологізуються людські почуття. Класичні ж методології тлумачить філософсько-естетичну свідомість в лінгвістичному сенсі, найбільш виразним проявом якого став постмодернізм. Останній не можливо навіть назвати філософською школою в класичному

розумінні. Тому що відмова від традиційної філософської мови, раціоналістичного мислення і логічних доведень не дозволяє триматися універсальних принципів. Але все ж таки в них відсутнє дуалістичне сприйняття світу: “дух” – “матерія”, “суб’єкт” – “об’єкт”, “чорне” – “біле”. Правда, такий цілісний світ формується за рахунок релятивізації і обмеженості всіх філософських висновків.

Якщо виходити з того, як стверджує Є. Мулярчук, що процес “філософування відбувається завжди “на межі” безмежного та визначеного, трансцендентного та іманентного” [7, 64], то основою такої свідомості є переживання буття. При цьому “переживання буття” – це досвід найбільш достовірний і найбільш невизначений. Саме тут приховані збагненне і незбагненне, іманентне і трансцендентне. Саме в цьому досвіді – джерело нашого філософування як в його вихідних очевидностях, так і в його неможливості переконатися [6, 64].

Тому процес філософування як буттєвий акт людського життя не може бути визначений лише формальними ознаками. В процесі філософування людина завжди є інтуїтивно відкритою системою, яка існує скоріше в акті переживання істини, ніж його розуміння. Але це не зовсім коректно сказано. Тому що переживання якраз містить в собі синкретизм істини і емоції. Тому переживання – це вершина, своєрідний синтез прихованого поняття і емоції. В переживанні завжди існує сенс, тобто воно не є ірраціональним, воно є іншорациональним. Це екзистенційний спосіб буття особистості.

Це своєрідний стан на межі крайнощів догматизму і релятивізму. Але в зв’язку з тим, що саме конкретна людина безпосередньо вплетена в процес філософування, існує неможливість не тільки об’єктивувати предмет філософування, а й неможливість навіть визначити цей предмет без небезпеки впасти в суб’єктивізм. При цьому не можна редукувати межовий стан переживання невизначеного і визначеного до художнього переживання. Математичне, філософське, релігійне переживання не є художнім переживанням, проте має одне онтологічне джерело.

Але в будь-якому разі, після масованої потужної критики класичних методологій, що спрямовані на метафізику як таку, все ж таки так і не вдалося подолати потребу в метафізиці як вченні про основні принципи буття. Вона подібно Феніксу, якому нещодавно проспівано заупокійну, демонструє свою живучість. І навіть тоді, коли тотальна чи часткова критика метафізики стає предметом сучасного дослідження, все одно “філософ робить проблему метафізики центральною проблемою своєї творчості” [1, 3].

І це не є випадковим, бо як зазначав Г. Щедровицький, метафізика є основою будь-якої праці, де існує мислення. Саме метафізика дає можливість проектувати, програмувати, планувати, стратегічно мислити. Чого саме сьогодні бракує суспільству. Бо “якщо немає онтологічної роботи, то сучасного мислення, сучасного життя, сучасної нації бути не може” [9, 536].

Література

1. Ажимов Ф. Статус метафизики в неклассических философских парадигмах. Дис. канд. филос. наук: 09.00.03. – Владивосток: РГБ, 2007 / Ф. Ажимов. – Электронный ресурс: (Из фондов Российской Государственной Библиотеки). – <http://diss.rsl.ru/diss/07/0372/070372012.pdf>
2. Андрияускас А. Кризис классики и поиски “неклассической” метафизики / А. Андрияускас // Перспективы метафизики. Классическая и неклассическая метафизика на рубеже веков: Материалы межд. конференции. Санкт-Петербург, 28-29 октября 1997 г. / Андрияускас А., Артемьева Т.В., Шраг К. и др.; отв. ред. М.С. Уваров. – СПб.: С.-Петербург. отделение Ин-та человека РАН, 1997. – С. 7-14.
3. Бадью А. Делез. Шум бытия / Пер. с франц. Д. Скопина / А. Бадью. – М.: Фонд научных исследований “Прагматика культуры”, изд-во Логос-Альтера / “Ессе homo”, 2004. – 184 с.
4. Кант И. Критика чистого разума / пер. з нім. та прим. І. Бурковського / І. Кант. – К.: Юніверс, 2000. – 504 с.
5. Лурье В. История Византийской философии. Формативный период / В. Лурье. – СПб.: Ахіда, 2006. – ХХ+553 с.
6. Михель Д. Метафизика в поисках своих оснований / Д. Михель // Перспективы метафизики. Классическая и неклассическая метафизика на рубеже веков: Материалы межд. конференции. Санкт-Петербург, 28-29 октября 1997 г. / Андрияускас А., Артемьева Т.В., Шраг К. и др.; отв. ред. М.С. Уваров. – СПб.: С.-Петербург. отделение Ин-та человека РАН, 1997. – С. 14-18.

7. Мулярчук Е. Открытость трансцендентному / Е. Мулярчук // Перспективы метафизики. Классическая и неклассическая метафизика на рубеже веков: Материалы межд. конференции. Санкт-Петербург, 28-29 октября 1997 г. / Андрияускас А., Артемьева Т.В., Шраг К. и др.; отв ред. М.С. Уваров. – СПб.: С.-Петербург. отделение Ин-та человека РАН, 1997. – С. 63-69.
8. Новик В. Персонализм и коллективизм [Электронный ресурс] / В. Новик. – Режим доступа: <http://lichnost-kultura.narod.ru/2001/20011/2001122/2001122.htm>. – Заглавие с экрана.
9. Щедровицкий Г.П. Философия. Наука. Методология / Г.П. Щедровицкий. – М.: Изд-во “Шк. Культ. Политики”, 1997. – 641 с.

Аннотация. Игнатъев В.А. Метафизика – “Феникс” современной философии.

Автор обращает внимание на необходимость осмысления причин возрождения метафизической проблематики в современной философии и одновременно неопределенный статус метафизики в структуре философствования. Причину такого парадокса автор видит в столкновении неэффективных классических и неструктурированных неклассических парадигм философствования.

Ключевые слова: метафизика, классическая метафизика, неклассическая метафизика, онтология, эпистемология.

Summary. Ignatyev V.A. Metaphysics as a Phoenix of Modern Philosophy.

The author draws attention at the need of understanding the reasons of revival of metaphysical problems in modern philosophy and at the same time at the indefinite status of metaphysics in the structure of philosophy. The reason of the paradox is seen in the collision of non-effective classic and non-structured non-classic paradigms of philosophy.

Keywords: metaphysics, classic metaphysics, non-classic metaphysics, ontology, epistemology.

Надійшла до редколегії 20.09.2011 р.

УДК 133. 552. 1

П.В. Кретов

**АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР КОНЦЕПТУ СИМВОЛУ:
ЕКЗИСТЕНЦІАЛ ЛЮБОВІ**

*Нічий не предок, не початок,
не друг, не родич, не нащадок –
Нікому я ніхто,
нікому я ніхто.
Я сам – величність, як і кожний,
полярний, тайний, нетотожний,
Я – вогник мандрівний,
я – вогник мандрівний...
Зате мене пісні побили:
я хочу, щоб мене любили,
Щоб був чий-небудь я,
щоб був чий-небудь я.
Е. Аді*

У статті розглядається екзистенціал любові в контексті пошуків сучасної філософської антропології. Особливу увагу приділено поняттю символу. З'ясовується релевантність поняття символу. Поняття любові досліджується у межах західної філософської традиції.

Ключові слова: символ, екзистенціал, антропологія, любов.

Різноманітні констатації кризового стану світоглядного знання в усіх його формах і вимірах у сучасному світі давно стали загальним місцем в науковій літературі. Констатації – щоб не сказати – ламентатії, оскільки брак позитивних програм, уже не